

• ÉDESANYÁM IMAKÖNYVEI •

Édesanyámnak nagyon szép, fehér csontfedelű imakönyve volt piros Jézus szíve képpel a fedőlapján. Abban az időben még latinul misézett a pap, és mindenki imakönyvből imádkozva kísérte a szentmise menetét. Mikor édesanyám özvegységre jutott, új imakönyvet vásárolt, fekete fedelűt. Ma mindkét imakönyvét őrzöm, de a fekete fedelűhöz több emlék fűz. Emlékszem a sok koporsós misére, amelyet az elhunyt lelki üdvéért tartottak. A koporsós miséhez külön szertartás járt: a templom előterében nagy, fekete lepellel leterített improvizált koporsót állítottak. Hagyományuk bizonyára a középkorból származott, amikor az egyház minden formában igyekezett riogatni a hívő embereket, hogy félelmükben alázatosak és szófogadóak legyenek. A régi írásokban sokat lehet olvasni még a testi sanyargatások kultuszáról is. Ma már nem tartanak koporsós miséket. Az idők folyamán az egyház megszüntette a koporsó felállítását, azóta úgynevezett gyászmisét lehet szolgáltatni. Ezekon a koporsós miséken ültem édesanyám mellett, s egész mise alatt a fekete emelvényt néztem.

A munkahét folyamán egész napi tanítás folyt az iskolában, csak csütörtök délután maradtak el az órák. Minden csütörtökön délben bejött értem a kocsi, és kivittek a tanyára. Bizonyára azért, hogy édesanyám mellett is legyenek, meg nagyszüleim is kicsit megpihenjenek. Aztán péntek reggel, ha esett, ha fújt, vittek be a faluba, az iskolába.

Emlékszem, egyszer nagyon rossz, zimankós idő volt, és nem értünk be nyolc órára, a tanítás kezdetére. A többiek már piros ötöst kaptak, s nekem annyira fájt, hogy lemaradtam, elkezdtem sírni. A tisztelendő nővér bizonyára azt gondolta, a hosszú kocsikázás alatt megfáztam, és azért sírok; odaültetett a vaskályha mellé, de továbbra is sírtam; akkor megkérdezte, miért sírok. Csak annyit tudtam mondani, hogy én is tudom a verset. A jó nővér megértette a bánatomat, és nekem is adott egy piros ötöst.

Tanév végén a kitűnő tanulók jutalomkönyvet kaptak, a kötet szerb nyelven íródott, cirill betűkkel. El sem tudtam olvasni. Már diplomás tanítónő voltam, mikor elolvashattam. Szép mesék. Ma is őrzöm a könyvet, könyvtáram első kötete lett, még akkor is, ha sokáig nem tudtam elolvasni.

A hitelesség kedvéért megemlítém, hogy a harmadik elemi osztályban már tanultuk a szerb nyelvet, a betűket nem. Egyedül arra emlékszem, mikor a magánhangzók nélküli szavakat gyakoroltuk: vrt, prst, krst. Nem tudtam őket kimondani. Bizonyára előírta a tanterv, azért igyekezett fejünkbe palántálni a nővér.

A harmadik elemi osztály után kimaradtam az iskolából. Több osztályt nem lehetett magyarul végezni, szerbül nem tudtam. Édesanyám nagy fájdalmában, gyászában talán úgy gondolta, legyen otthon velem. Írni, olvasni tudok, majd megtanít a házimunkára, és becsületes parasztasszony válik belőlem. Az 1937–38., 1938–39. és 1939–40. tanévben nem jártam iskolába. A tanyán éltem, és megismertem a tanyai élet velejáróját, a sok nehéz paraszti munkát, a küzdést a megélhetésért, az állatok tartásának módját, a napszámosok, részaratók, kukoricaszedők nehéz életét, a kanászok, a béresek sivár életmódját. Nem szerettem a tanyát, a sok állatot, kilógtam a családból.

Édesanyám az özvegyiségében is a tanyán maradt, két kiskorú gyermekével harminchat évesen. Abban az időben nem is lehetett beköltöznie a faluba, mert íratlan törvények szerint a szállást meg kellett őriznie a fiúgyerek számára. A föld jövedelméből éltünk, azt munkáltatni kellett. Édesanyám testileg-lelkileg egészséges, munkabíró asszony volt, tudott gazdálkodni. Később a háborús években is helytállt. Egész életében a munka és a gyerekei jelentették számára az életet.

Az akkori jugoszláv törvények szerint a kiskorú árvákhoz gyámot kellett kinevezni. Nekünk Dudás Mihály lett a gyámunk, aki anyai nagyszüleim szomszédságában lakott, és édesapja, Dudás Lajos – aki már nem élt – édesapámmal harcolt együtt a világháborúban. A két család nagyon szerette és tisztelte egymást. A két édesanya, nagyanyám és a Dudás édesanya együtt járt templomba, mindketten vallásosak és családszeretőek voltak. Vasárnaponként még a délutáni litániára is elmentek.

Gyámunk tanult ember volt, abban az időben magyar ember nagyérettségivel Szenttamáson ritka volt, mint a fehér holló. Verbáson végezte el a nyolcosztályos gimnáziumot úgy, hogy „napokat evett” jómódú német családoknál. Ez azt jelentette, hogy minden nap

Дар за вредносту

ЗЛАТНА КЊИГА

УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА: БЕОГРАД, ДОБРАЧИНА 30

УРЕДНИК: Ж. ВУКАДИНОВИЋ

Колар Циљка

БРОЈ 54 ОД ПОЧЕТКА
ШКОЛСКА ГОДИНА 1935-36
ЧЕТВРТИ БРОЈ У ГОДИНИ

* ДЕСЕТОГ ПРИБИЛИКА

Београд, 28. VI. 1937

ИЗДАЊЕ ИЗДАВАЧКОГ И КЊИЖАРСКОГ ПРЕДУЗЕЋА ГЕЦА КОН А.Д.
БЕОГРАД, КНЕЗ МИХАИЛОВА УЛИЦА БРОЈ 12

Годишња претплата на десет бројева „Златне књиге“ 100 динара. Поједини број „Златне књиге“ стаје 15 динара. Претплата се шаље „Златној књизи“ на чек, рачун код Пошт. Штед. 54.636

A pecséttel és keltezéssel ellátott, névre szóló,
aláírt első jutalomkönyvem

másik családhoz osztották be ebédre. Elterjedt szokás szerint a tanult férfiak akkoriban gazdag parasztlányokat vettek feleségül, akik húsz-harminc hold földet hoztak hozományba, és így mindjárt biztosítva volt a megélhetés. Dudás Mihály, mint Petőfi elbeszélő költeményében János vitéz, beleszeretett a falu árvájába. Az árva kislányt a gyermektelen szenttamási kántor család fogadta örökbe. A hitközségnek takaros kántorlakása volt a mai Liszt Ferenc utcában. Mihály a kántorságot apósától vette át. Mély tenor férfihangja volt, betöltötte az egész templomot. A dalárda énekkarát is vezette. Abban az időben még reggel tartották a szentmiséket. Minden reggel kántorizált a misén, aztán ment a hivatalába; emlékezetem szerint valamelyik Gavanski gabonafelvásárló irodában dolgozott. Első gyermekük, Tibike pár éves korában meghalt. Kis fehérmárvány síremléket emeltek a sírja fölé, amelyre aranyozott betűkkel írták fel a nevét: Dudás Tibike. Nemrégiben láttam, másik kisgyermek sírja van a helyén. Minden elismerésem a zsidó vallásúaknak, szerintük ugyanis örök a nyugalom, soha nem temetkeznek újból ugyanarra a helyre. A római katolikusok csak kiénekelik, hogy végső nyugalom, aztán idők múltával kiássák a halottak csontjait. Mikor Szenttamáson 1945 után a túlsóvégi, régi római katolikus temetőt házhelyeknek felparcellázták, az utcabeli gyerekek a kiásott emberkoponyákkal ijesztgették egymást. Hol van itt az örök kegyelet? Az új házépítők annyi kegyelettel sem voltak, hogy a felszínre került csontokat elföldelték volna. Egy Njegosz utcabeli kisfiú meg is betegedett, kiütést kapott, az orvos azt mondta a családnak, nagyon vigyázzanak a gyerekekre, zárják be az udvarba, hogy ne fogjon meg többé kiásott emberi csontokat. Dudáséknak hamarosan két kisfiuk született, az egyiküknek az akkori plébános után, aki a keresztapja lett, a Károly nevet adták.

Dudás Mihály elkísérte édesanyámat Óbecsére a járási hivatalba, amikor édesapám halála után sor került a hagyatéki tárgyalásra a bíróságon. Édesapám végrendeletet hagyott, így az örökösödés problémamentesen zajlott. Abban az időben a szállást a fiúgyermek örökölte, a lánygyermek kevesebb földet kapott, majd a férje eltartja; a fiú azonban családfenntartó lesz. Ezek a régi íratlan törvények életszerűek voltak, évszázados tapasztalatok alakították ki. A szülő

Szenttamási utcarészlet
Jobbról az előtérben Gálík Jolánkáék háza, szemben a nagypolgári
Major-ház, távlatban a római katolikus templomtorony

igyekezett gyermekének megélhetést, jövőt biztosítani. Kevesebbet áldoztak divatra, de többet az előrelátásra.

Dudás Mihály családjával 1941-ben a kántorházba fogadott egy Délvidékre jött magyar tanítónőt. A felesége hamarosan meghalt. 1944-ben a két fiával áttelepedett Magyarországra, Bátaszékre. Ott feleségül vette az említett tanítónőt, és két kislányuk született. Bátaszéken is elismert, közkedvelt kántor lett. Mikor a fiai dolgozni kezdtek, szigorúan megkövetelte, hogy keresetük bizonyos részét minden hónapban hazaadják. Emiatt a fiúk néha lamentáltak is. Amikor nősültek, a hazaadott, összegyűjtött pénzösszeget egyben átadta a fiainak ezekkel a szavakkal:

– Mivel vagyont nem tudok adni, így igyekeztem elindítani beneteket. Mint legények ezt a pénzt elköltöttétek volna, most pedig felhasználhatjátok a családi életetek elindítására.

A fiúk nagyon meghatódtak, és elismeréssel voltak édesapjuk iránt. Dudás Mihály a múlt század hetvenes éveinek elején hunyt el, a püspök úr is eljött Bátaszékre a megbecsült kántor temetésére. Az egész falu tisztelte és megsiratta. Ilyen ember volt a gyámunk.

Édesanyám mindenben el tudott bennünket látni, a gyámság csak formáság volt. Sok munkája közepette mindig volt ideje ránk. Csonka család voltunk, de édesanyám pótolni tudta édesapánkat példaadással, munkával, szeretettel, gondoskodással. Mindig biztonságban éreztük magunkat. Megtanultuk tőle az alapvető értékeket, a munkaszeretetet, kitartást, becsületességet, igazmondást.

Szenttamáson akkoriban hétfőn és pénteken tartották a hetipiacot. A pénteki volt a nagyobb, a szállásiak rendszerint pénteken mentek piacra. Nem szerettem a pénteki napokat. Bátyám és édesanyám bementek a piacra, én kint maradtam a tanyán, etetni, itatni kellett a kiscsirkéket. Elhagyatottnak, magányosnak éreztem magam, tíz-tizenegy óra felé már néztem a dűlőútra, jönnek-e a kocsival. Néha szinte fizikai fájdalmat éreztem a magánytól.

Életem nagy fordulópontot vett 1941 tavaszán, mikor Délvidéket visszacsatolták az anyaországhoz. Szenttamáson megnyílt a továbbtanulási lehetőség magyar nyelven. Megnyílt a négyosztályos polgári iskola. Addigra édesanyám is megtapasztalta, hogy nem lesz belőlem

A szenttamási Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola
Kancsár Ilona a középső sorban balról a második
(II. osztály, 1941–42-es tanév)

A szenttamási polgári iskola udvara
Farkas Zoltán magyarirodalom-tanárunk és osztályfőnökünk
(IV. osztály, 1942–43. tanév)

jó parasztasszony, nem szerettem az állatokat, a tanyát. Ezt sohasem mondtam, de okos asszony volt, látta. Nem tudott például megtanítani tehenet fejni, szinte minden porcikám irtózott a fejestől, a tehéntől.

Egy másik próbatétel, ami a tehetetlenségemet bizonyította. Abban az időben sok kukoricát termesztettek, mivel sok állatot tartottak, kellett a kukorica takarmánynak. A kukoricatermést nagy górékban tárolták. Legtöbb tanyai gazdaságban vásároltak kézi morzsológépet (kézzel hajtották). A téli hónapokban nálunk is ilyen géppel morzsolták az állatok számára. A nagy, motorral hajtott gépi kukoricamorzsolások ideje a tavasz volt, ekkor tanyáról tanyára ment a fogadott morzsológép, és a góré teljes kukoricakészletét lemorzsolatták. Eladásra is jutott belőle, adófizetésre vagy nagyobb kiadásokra költötték a pénzt.

Egy ilyen késő tavaszi napon a mi tanyánkra is megérkezett a morzsológép a hozzá tartozó munkásokkal. Nagy vesszőkosarakkal hordták a csöveket a gépbe. Mikor már kevés kukoricacső maradt a góréban, jelentették édesanyámnak:

– Juszti néni, patkány van.

Édesanyám két nagy botot, dorongot keresett, egyikkel a góré mellé állt készenlétben a patkány megjelenéséhez, engem a góré másik oldalához állított a nagy bottal. Ott álltam, fogtam a botot, és imádkoztam, hogy ne erre jöjjön a patkány, mert nem merném megütni. Egyszer csak a góré lécei között egy hatalmas patkány dugta ki a fejét. Eldobtam a botot, és kiabálva szaladtam édesanyámhoz. Édesanyám nem vetette a szememre, amiért nem ütöttem a patkányra. Talán ekkor mérte fel végérvényesen, hogy semmit érő tanyai ember lenne belőlem.

Mivel 1941-ben sok magyar család iskoláztatni kezdte gyermekét, leginkább a falusi családok, így édesanyám is fontolóra vette a dolgot, és jobbnak látta iskolába engedni. Bár a tanyai gyerekek közül alig páran indultunk, s jóformán egymagam jutottam el a diplomáig.

Még a nyár folyamán felkészültem az elemi iskola negyedik és ötödik osztályának anyagából. Mivel sok pedagógus jött Délvidékre, beindult az iskoláztatás. Vajna tanító bácsihoz jártam különórákra minden délután. Szeptemberre levizsgáztam, és az 1941–42. tanév-

•

ben a helyi magyar nyelvű polgári iskola második osztályos tanulója lettem. Akkor még különválasztották a fiú- és leányosztályt. Major Lajos könyvkereskedésében – mikor a központi parkot létesítették, lebontották az épületet – megvettem a második osztályos könyveket és a földrajzi atlaszt; ma is őrzöm: 1 pengő 8 fillér volt az ára. Napokig nézegettem, mint a műgyűjtő a kincseit. Ekkor kezdett alattam megszilárdulni a talaj, és köszönve szívós, paraszti kitartásomnak, eljutottam a tanítói hivatásig. Megtaláltam önmagamat.

A második osztály sikeres befejezése után a nyári szünidőben elkészültem a polgári iskola harmadik osztályának anyagából. Lengyel Endréné tanárnőhöz jártam órákra, aki a szorgalmamért megszeretett, szépen magyarázott, és én szinte szárnyakat kaptam, megjött az életkedvem. Szeptemberre levizsgáztam a harmadik polgári iskola anyagából, és az 1942–43. tanévben a polgári iskola negyedik osztályos tanulója lettem. Utolértem unokatestvéreimet, Gálik Jolánkát, akivel együtt indultunk az első elemibe. Három hónap közöttünk a korkülönbség. Jolánka megszakítás nélkül haladt az iskoláztatásban, 1941 előtt már szerb nyelven tanult a polgári iskolában. Sohasem tudta megérteni, miként tudtam pótolni annyi lemaradást. Akkor még nem volt szókinccsem, hogy értelmesen elmagyarázzam, ma tudom, mi segített: a józan paraszti eszem, a szorgalmam és az erős akaratom.

Abban az időben még nem nejlonzacskóba csomagoltak a boltban, előfordult, hogy valamit újságpapírban adtak. Kisimítottam a papírt, és ami látható volt, elolvastam. Rendszerint nem volt vége az olvasmánynak, mert a következő lapot a másik vevő kapta. Talán azért nem tudom megérteni, hogy a mai gyerekek nem olvasnak, mikor annyi szép kiadvány van. Mikor már munkába álltam, és fizetést kaptam, csak silány kiadású brosrúkat lehetett venni, mert más kiadvány a háború után nem volt kapható.

Negyedikes polgári iskolás lettem. A tanítást szeptember 8-án kezdtük *Veni Sanctéval*, a tanévnyitó szentmisén a tanárok és a diákok a Szentlélek oltalmát, segítségét kérték a sikeres iskolaévhez, a szorgalomhoz és a kitartáshoz. Az iskolában abban a tanévben valamennyivel több mint háromszáz diák tanult. Hét osztályt nyi-

IV. osztály.

Osztályfőnök: *Farkas Zoltán.*

A TANULÓ NEVE ÉS VALLÁSA	Magaviselet	Rendszeret	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Történelem	Földrajz	Számítan	Vegyten	Egészségtan	Közigazdaságtan	Háztartástan	Mezőgazdaság	Rajz	Kézimunka	Enek	Torna	Honvédelmi ism.	Alt. tan. eredm.	Tandij P.
Andrin Teodor, g. kel.	2	3	3	4	4	4	4	4	4	4	3		3	1	3	2	fm	4	4	40
Bálizs Mihály, rk.	2	1	1	3	3	3	3	3	3	2	2		2	2	2	2	1	2	3	24
Borus István , rk.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1	—	—
Dosztán Péter, rk.	2	3	1	3	3	3	3	3	3	3	3		3	2	2	3	3	3	3	40
5. Gavlik József, rk.	1	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2		2	3	2	2	2	2	2	16
Gyertya József, rk.	2	2	1	3	2	2	3	2	3	2	2		2	2	1	3	2	2	3	16
Hádkfalvi László , rk.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1	1	—
Horváth Gábor, ref.	2	2	2	3	3	3	3	3	2	2	2		1	1	2	1	1	1	1	324
Jaksity Milenko, g. kel.	3	2	1	3	3	3	3	3	3	3	3		3	3	2	3	2	2	3	40
10. Kalmár Zoltán, rk.	1	1	1	3	2	2	2	2	2	2	2		2	1	2	1	1	2	2	8
Lukács Ferenc, rk.	2	3	1	3	3	3	3	3	3	3	3		3	3	1	3	1	2	3	32
Modri István, rk.	2	2	1	3	3	3	2	3	3	2	2		3	3	2	2	3	2	3	32
Nagy József, rk.	1	1	1	2	1	2	2	2	2	2	2		1	2	1	2	1	2	2	32
Oláh Nándor, rk.	1	1	1	2	1	2	2	2	1	1	1		2	1	1	1	2	2	2	40
15. Odri Bálint , rk.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1	1	—
<i>Örfi Péter</i> , rk.	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1	1	8
Paska Péter, rk.	2	2	1	3	3	3	3	3	2	2	2		2	2	3	2	3	3	3	40
Romoda István, rk.	2	2	1	3	3	3	3	3	2	2	2		2	3	1	3	1	2	3	40
Szlimák Sándor, rk.	1	1	1	2	2	2	2	3	2	2	1		1	1	1	1	1	2	2	8
20. Tóth Ferenc, rk.	2	2	1	2	3	2	3	2	2	2	2		2	2	1	2	1	2	3	16
Tóth Lajos, rk.	1	3	1	3	3	2	3	2	2	2	2		2	3	2	3	3	2	3	16
Tóth Nándor, rk.	1	1	1	2	2	2	2	1	2	2	1		1	2	1	2	1	1	2	16
Velez Tamás, rk.	2	2	1	3	3	3	3	3	3	2	3		2	3	2	3	1	2	3	40
Bernát Mária, rk.	1	2	1	3	2	1	1	3	3	2		2	2	2	1	1				316
25. Borisev Dobrila, g. kel.	1	1	1	3	2	3	2	3	2	2		2	1	1	1	1				340
Borsai Irén , rk.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1	1	—
Cnyanszki Ibolya, g. k.	1	1	1	2	2	1	1	2	2	1	1		1	2	2	1	1			2 8
Döme Mária , rk.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1	1	—
Gálík Jolán , rk.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1	1	140
30. Gyertya Borbála, rk.	1	2	1	2	2	2	2	3	2	2	2		2	2	2	1	2			224
Jovánovity Katalin, g. k.	2	2	2	4	3	4	3	3	3	3	3		3	2	3	1	1			440
Kancsár Ilona , rk.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1			140

A szenttamási Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola

A TANULÓ NEVE ÉS VALLÁSA	Magaviselet	Rendszerített	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Történelem	Földrajz	Számtan	Vegytan	Egészségtan	Közgazdaságtan	Háztartástan	Mezőgazdaságtan	Rajz	Kézimunka	Enek	Torna	Honvéde mi ism...	Alt. tan. eredm.	Tandij P.
	Krepsz Erzsébet, evang. Kurjacski Gyurgyinka, g. kel.	1	1	1	1	1	1	2	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1		
35. Lekity Emilia, g. kel. Miló Rózsa, rk.	1	2	1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	1	2	2	1		340
Moricz Ilona, rk.	2	2	2	4	3	4	3	3	3	3	3	3	3	3	2	3	1	1		440
<i>Paska Katalin</i> , rk.	1	2	1	2	2	2	3	2	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1		216
Pazaver Katalin, rk.	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		18
40. Paunovity Vera, g. kel. Pozder Verona, rk.	1	2	1	2	1	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		224
Pridráski Hajnalka, g.k. Pridráski Náda g. kel.	1	1	1	2	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		216
Schank Ilona , evang.	1	2	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		28
45. <i>Schank Katalin</i> , evang. Szluka Erzséber, rk.	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1		8
Tkács Katalin, rk.	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1		140
Zóni Gizella, rk.	2	3	1	3	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3	2	3	2	2		432
<i>Zsellér Ilona</i> , rk.	1	1	1	3	3	3	2	3	3	2	2	2	2	1	2	1	2	3		316
	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		8

Magántanulók:

Jeles rendű: Pece Andor rk. 1924.

Jó rendű: Gion Elelka rk., 1922., Lenárt Gizella rk., 1924., Miló Gyula rk., 1919., Nádi János rk. 1924., Tóth László rk., 1919., Zsivanovics István rk., 1922.

Elégséges rendű: Margit Gábor rk., 1913., Varnyu István rk., 1911.

Tulnyomóan elégséges: Drapos Béla rk., 1923., Füleki Sándor rk., 1919., Horváth Mátys rk., 1923., Kádas Árpád rk., 1923., Kiss János rk. 1922., Koller Kálmán rk. 1926., Lőrincz László rk., 1922., Mészáros Vidor rk., 1927., Vörös János rk., 1915.

Egy tárgyból elégtelen: Kovács István rk. 1924.

Két tárgyból elégtelen: Ódry Nándor rk., 1924.

Kimaradtak: Darvas Andor izr., Bozsucsán Vera g. kel.

Évkönyve az 1942–1943. tanévről Terney Béla szerkesztésében

tottak, az első, második és harmadik évfolyamon különválasztották a fiú- és a lányosztályokat, a negyedik vegyes osztály volt. Ide járt az unokatestvérem, Gálik Jolánka és a barátnői, akik befogadtak közülük. Életemben először nekem is lett barátnőm. Később is mindig nagyon szerettem az osztálytársaimat.

Schank Katinkával ültem az első padban a katedra előtt, mögöttem az unokatestvérem Schank Ilonkával. Két unokatestvérpár, összetartottunk, mi voltunk a négyes csoport. Diáksapkánk volt. Fiúk és lányok együtt tanultunk vegyes osztályban. Nekem maga a csoda volt ez, a boldogság tetőfoka. Nagyon boldog voltam. Azt csinálhattam, amit szerettem. Még gyorsírási különórákra is jártam: Egy pont, egy vonal, tanultuk a gyorsírást. (Ma már nem emlékszem a jelekre.) A tanév végén hat-hét jutalomkönyvet osztottak, s különös szerencse folytán a legvastagabb kötet nekem jutott, Gárdonyi Géza *Az én falum* című műve. Időről időre már sokszor elolvastam.

Negyedikes polgáristaként aktív tagja voltam az iskola táncscsoportjának, palotás táncokat tanultunk. Az iskola tornatermében gyakoroltunk. Tagja voltam a Szív Gárda Egyletnek, melyet a római katolikus hitoktatónk vezetett. Vallási témákat dolgoztunk fel, a foglalkozás végén lelkigyakorlaton vettünk részt. Mély vallási nevelést kaptunk. Emlékszem, május havában ünnepeltük a madarak és fák napját, a csatornán túli Kiserdőbe vonult ki az egész iskola, és természetvédelmi témákról hallgattunk előadást. Iskolánkban Ifjúsági Vöröskereszt Egylet is működött, különféle gyűjtési akciókat szerveztek, amelyekbe mindannyian bekapcsolódtunk.

Nagyon üdvös gyakorlat volt minden tanév végén az iskolai évkönyv kiadása (ma is őrzöm az évkönyveimet), melyben összegezték a tanév legfontosabb eseményeit, feltüntették osztályonként a tanulók névsorát, tanáraink nevét. Az évkönyv segítségével bármikor felidézhetem akkori emlékeimet. Őrzöm az összes tankönyvemet, a polgári iskola és első tanítóképzős kiadványokat, sajnos a háború utáni években nem voltak tankönyveink. Ma már – főleg a kis lakásokban – mindent kidobálnak, nincs se múlt, se jövő, csak a jelen... Nem vagyok hivatott ennek megítélésére, de a múltat őrizni kell, hogy ne legyünk gyökértelenek.

•

A második polgári osztályban úgy ültettek bennünket, hogy egy magyar és egy szerb tanuló ült egymás mellett a padban. Az én padtársam Nikolić Nevena volt, aki szintén tanítónő lett, csak Karlócan végezte a tanítóképzőt. A padtársunknak segítettünk, például a történelemkönyvben kijelöltük egyes leckéknél, melyik szakasz a fontos, lényeges. Kikérdeztük a leckét, hogy gyakorolja a beszédet. Nekem nagyon jó padtársam volt, mert szeretett tanulni, szorgalmas volt, és nagyon szép eredményt ért el a tanév végére. Abban az időben még nem léteztek automata csengők, az altsízt csengetett, kizárta, bezárta az iskolát, mindenes szerepe volt az intézményben.

Kötelező volt a diáksapka viselete. A sapkán levő csíkok jelezték, hogy a tanuló hányadik osztályos, mert akkoriban az utcán is szépen kellett viselkedni, illet az iskola becsületét megóvni. (Sajnos a mai nevelés kicsúszott az iskolák hatásköréből.) A mozilátogatás tilos volt, aki aktív akart lenni, jelentkezett Knefely Lajosnál, a Római Katolikus Nőegylet vezetőjénél, aki gyermek- és ifjúsági előadásokat rendezett.

A téglagyáros Schank családról ma már legtöbbször csak Gion Nándor szenttamási születésű író regényeiben olvashatnak. A család tagjai a *Latroknak is játszott* címen megjelent tetralógia szereplői. A Schank testvérek, Frigyes és János az első világháborúban való részvételéről Sgardelli Caesar – a *Délvidék hadtörténete* című, 1941-ben megjelent kötet szerzője – is lejegyzett néhány adatot: Schank János „a 6. h. gy. e. szakaszvezetője, téglagyáros, Szenttamás. 1893-ben született. 1914. október 26-án vonult be, és december 29-én ment ki az orosz frontra. Több ütközetben vett részt, és 1915. március 10-én megsebesült. Felgyógyulása után a m. kir. csendőrparancsnokságon teljesített szolgálatot. Kitüntetései: Kcsk (Károly csapatkereszt), Heé (háborús emlékérem). A Délvidék felszabadulása előtt 1941. április 6-án elhurcolták, és hét napig fogva tartották a szerbek.” Schank Frigyes „a 6. vartüzérezred őrzővezetője, téglagyáros, Szenttamás. 1897-ben született. 1915. október 6-án vonult be és 1916. január 20-án ment ki az orosz frontra. Zlatagóránál és más pontokon küzdött, majd az olasz harctérre vezényelték, ahol részt vett a montellói hegyekben kifejlődött ütközetekben. Kitüntetései: Ob

Polgári iskolásként a táncsoport bemutatóján Hadikfalvi László osztálytárssal párként (1942–1943. tanév, IV. osztály)

Hazafelé a polgári iskolából diáksapkában

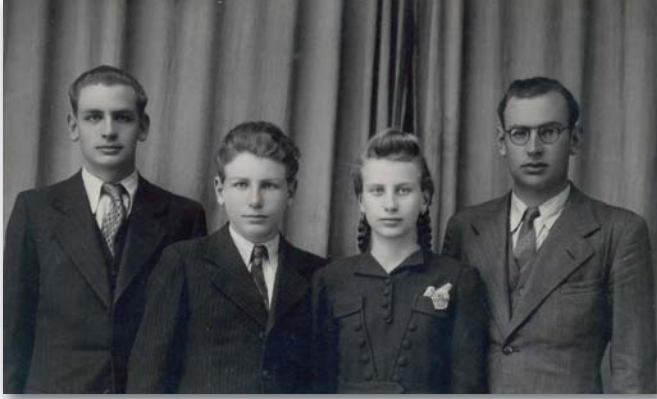

Schank Katinka, Schank Ilona és Kancsár Ilona

(bronz vitézségi érem), Kcsk, Heé. A szerbek 1941. április 6-án túsul magukkal hurcolták, és hét napig fogva tartották.” In Sgardelli Caesar szerk.: *A Délvidék hadtörténete 1914–1918 (A Délvidék katonái a világháborúban)*. Budapest, 1941, 362.

Schank János a szenttamási tuki téglagyár tulajdonosa volt. Nejével négy gyermeket neveltek fel: Józsefet, Nándort, Pétert és Ilonát. A fiúknak minden nyáron a szünidő alatt két-két héten át a tégláégetést kellett tanulniuk. A nyári melegben, a forró kemence mellett ez nehéz feladatnak bizonyult. De az akkori nevelés szerint az életre képezték a gyerekeket, hogy tudják majd a családi vállalkozást tovább vezetni. Az akkori vállalkozóknál rendszerint apáról fiúra szállt a gyár vagy az üzem vezetése. S egy üzemet, gyárat csak szakértelemmel lehetett sikeresen irányítani. A magántulajdonban levő kis manufaktúrák, gyárak sohasem jelentettek csődöt – mint manapság –, mert a család minden tagja megtanulta a termelés folyamatát, végzését. Ebben volt a nagy tévedése a kommunista rendszernek, amely minden folytonosságot megszüntetett, a családi hagyományokat, az évszázados tapasztalatokat. Meg is bukott a rendszer a maga ideológiájával. Az új érában a téglagyár igazgatójának politikuskáért nevezték ki, aki semmi termelési folyamatot nem ismert. A gyár irányítása úgy történt, ahogy az idős, tapasztalt munkások mondták az igazgatójuknak: „A Schank úrnál így csináltuk.” (Még napjainkban is sorozatban csődöt jelentenek a gyárak, mert legtöbbször nem szakemberek irányítják a termelést.)

A Schank családot szerették a környék lakói és a munkásaik, mert emberségesen viszonyultak a beosztottaikhoz, és becsületesen bérezték a munkájukat. A településhez is lojálisak voltak: mikor Gertner Mihály plébános indítványozására 1936-ban a római katolikus templom zsindeletét cseréppel cserélték fel, annak ellenére, hogy református vallásúak voltak, jótékonyan több ezer darab cserepet adtak a munkálatokhoz. Szenttamáson kevés református hívő élt, ezért nem is működött templomuk, csak iskolát építettek, ez volt egyben az imaházuk is. A német iskola – így nevezte a nép – a mai Belgrád, közismertebb nevén Kispesti utcában épült. A német lakosság kiűzése után óvodának használták, ma is óvodát

A tuki Schank család (1942–1943)
Nándor, Péter, Ilona és József

A Schank lányok: Marika, Katinka és Inci

működtetnek az épületben. 1943 tavaszán konfirmált a legfiatalabb gyermekük, Ilona az unokatestvérével, Schank Katinkával együtt. Mint iskolai padtársakat minket is meghívtak Gálik Jolival együtt, a család hozzánk is kedves és közvetlen volt.

Emlékszem a református temetőre is. A túlsóvégi (a Túlsóvéget, azaz a falu Krivaján túli felét Túsóvégnak nevezte, ejtette a nép) római katolikus temetőtől a Krivaja folyó felé eső térségben volt. Ott állt a nagyapjuk márványkeresztje. Ezt a temetőt porig rombolták. Hogy az élő emberek ellenségei tudnak lenni egymásnak faji és vallási hovatartozás szerint, az is siralmas, de hogy a holtakat is meggyalázzák, az már a legdurvább embertelenség. A nyugati, civilizált államokban a régi temetőket bekerítik, bezárják, kegyelettel viseltetnek a holtak iránt.

A család háztartásának vezetését Panni néni segítette. Évtizedekig hozzátartozott a családhoz, a Schank gyerekeket nagyon szerette, dadájuk volt, kölcsönösen tisztelték és becsülték egymást. A néni szinte családtagnak számított. Mikor a háború viharában a családot elűzték, a legfiatalabb Schank fiú lágerba (gyűjtőtáborba) került, és amikor már csomagot lehetett küldeni, a jóságos Panna néni a szerény megélhetéséből küldte a csomagokat, mintha a saját fia lett volna.

Nekünk is szólt, mert tudta, hogy osztálytársak voltunk a kislányokkal. Mi is küldtünk a lágerba csomagot, többek között egy ibrik mézet is. A fiú édesanyja Németországból levélben köszönte meg, hogy a régi barátok segítették a fiát, külön megköszönte a mézet, úgy írta, attól gyógyult meg a fia, mert beteg volt. A fiuk 1954 őszén kapott engedélyt, és kitelepedett Németországba, hogy segítse édesanyját és hűgát. A két idősebb fiú és az édesapa a háború áldozata lett. Az említett Panna néni sokáig levelezett a kint élő családtagokkal. Síremlékét a legfiatalabb Schank fiú emeltette a szenttamási temetőben.

Schank Frigyes a túlsóvégi téglagyár tulajdonosa volt. Gyermekei: Béla, Marika és Katinka. A család példamutató életet élt. A munkásaik szerették őket, mert emberségesen viszonyultak hozzájuk. A lányok végtelenül kedvesek és barátságosak voltak. Egyszer bátyám pár cserepet ment venni a téglagyárunkba, és mesélte: míg várakozott

•

az árura, látta, hogy Marika ment fel a góréba csutkáért, egy egész kosárral hozott le. Ezt azért hangsúlyozom, mert a család életre nevelte gyerekeit, nem nagyúri pompára. Negyedik polgáriban Katinkával ültem egy padban. A legjobb barátnő tudott lenni, soha semmilyen fölényt nem éreztetett. Örömmel hívott meg a konfirmálásra, melyet 1943-ban tartottak.

Külön emlékezetesek maradtak számomra a hittanóráik. Nekünk, katolikusoknak órarendbe iktatva tartották a hittanórákat. A pár református diáknak havonta egyszer jött a lelkész Verbászról, erről külön számot kellett vezetniük, mert néha elfoglaltsága miatt nem jött a papjuk. A hittanórákra hozták a kis Bibliájukat, nekünk csak vézna kis hittankönyvünk volt.

A háború viharában a lányok édesanyjkkal Németországban telepedtek le. Az édesapa és a fiúgyermek a háború áldozata lett. Marika Németországban egy szintén menekült soproni magyar tanítóhoz ment feleségül. Katinka egy kötődében kezdett dolgozni. Kezdetben leveleztünk, de mikor Lendvára kerültem, megszakadt a kapcsolatunk.

A polgári iskolában mindkét Schank kislány kitűnő tanuló volt. Inci bátrabb, Katinka félénkebb, felelések alatt néha izgult, pedig mindig tudta a feladatokat.

Ebben az időben már anyai nagyszüleimtől jártam iskolába. Miután édesapámat elveszítettük, megváltozott a légkör, és édesanyám szép, tisztaszobai bútorait átszállították anyai nagyszüleimhez. Áldott emlékű anyai nagyanyám nagyon szeretett. Vallásos, nemes lelkű asszony volt. Valószínűleg sajnált is árvaságom miatt. Soha semmit nem parancsolt. Egyedül az artézi kútra jártam vízért, de azt szerettem, kimenőnek számított. Az egész környék tudta, hogy kitűnő tanuló vagyok, mert akkor még esténként ki-kiültek az utcára a szomszédok, és nagyanyám mindenkinek eldicsekedte. Talán a legboldogabb időszakom volt ez a periódus, mert közben ránk nehezdedtek a háborús évek. Emiatt, mikor a negyedik osztályt befejeztem, édesanyám nem akart tovább iskolába járatni, városba adni bizonytalan időkben. Ez 1943 tavaszán történt, bátyám a katonai szolgálat letöltése előtt állt, a háborús politikában kezdték a lovakat

vinni, én meg bömböltem, hogy tovább szeretnék tanulni.

Napokig sírtam, és mondogattam édesanyámnak, hogy hívatja az igazgató. Édesanyám felfogta, miért hívatják. Soha nem tettlegelt bennünket, de a hosszú sírásom után már fejbe akart kólintani. Jólelkű nagyanyám elém állt, és rám parancsolt, menjek ki a kertbe. Hogy édesanyámnak mit mondott, ma sem tudom, de másnap édesanyám bement az igazgatóhoz, és hazaérve nagy komolyan csak annyit mondott, beíratott. Nem mertem megkérdezni, hova vagy milyen iskolába; úgy gondoltam, csak iskola legyen, mindent vállalok, nehogy megint a tanyára kerüljek. Évek múlva mondta el édesanyám, mivel győzte meg az igazgatóm. Azt mondta, hogy éppen azért kell iskolába járattatni a gyereket, mert háború van, a hozomány, a vagyon elveszhet, de ami a fejében lesz, az megmarad.

Így lettem az 1943–44-es tanévben Zomborban a Magyar Királyi Állami Leánylíceum – Tanítóképző első osztályos tanulója. Édesanyáink Jolival együtt elvittek bennünket Zomborba, a zárdába. 1943 őszén bátyám bevonult tényleges katonai szolgálatra, a szerencse folytán éppen Zomborban lett katona. Édesanyám egyedül maradt a tanyán. Akkor ezt a helyzetét igazából föl sem fogtam, de életem folyamán sokszor megsirattam, mennyi áldozatot hozott, mennyit köszönhetek neki, hogy elengedett tanulni, és könnyebb lett az életem.

Bátyámmal ifjúságunk hajnalán